

MONUMENTENGIDS ARUBA

100 historische monumenten
3 erfgoedroutes
8 ansichtkaarten

MONUMENTENGIDS
ARUBA

Olga van der Klooster
Michel Bakker

KIT Publishers / Fundacion Editorial Charuba

DANKWOORD

KIT Publishers
Mauritskade 63
Postbus 95001
1090 HA Amsterdam
E-mail: publishers@kit.nl
www.kitpublishers.nl

© 2013 KIT Publishers, Amsterdam / Fundacion Editorial Charuba, Oranjestad
© Tekst en routes: Olga van der Klooster en Michel Bakker

Redactie: Irene Geerts
Ontwerp: Nel Punt
Fotografie: Frank Veenis
Afbeeldingen Plantage Zorg en Hoop: p. 22, 29, 36 boven, 42, 43 onder, 45, 55 onder, 64 onder, 68, 89, 90, 108, 109, 114, 117, 123.
Cartografie: Armand Haye
Productie: High Trade BV, Zwolle

ISBN 978 94 6022 2207

Deze publicatie is mogelijk gemaakt dankzij de steun van de Tourist Product Enhancement Fund (TPEF)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De auteurs zijn veel dank verschuldigd aan de volgende instanties en personen.

Minister-president Mike Eman, minister van Economische Zaken, Sociale Zaken en Cultuur Michelle Hooyboer-Winklaar, minister van Toerisme, Vervoer en Arbeid Otmar Oduber.

Archeologisch Museum Aruba, Bureau Culturele Ontwikkeling en Nationaal Erfgoed, CeDe Aruba, Centraal Bureau voor de Statistiek, Editorial Charuba, Historisch Museum Aruba, KIT Publishers, Koninklijk Instituut voor de Tropen, Ministerie van Cultuur, Monumentenbureau Aruba, Nationaal Archief Aruba, Nationale Bibliotheek Aruba, Nationaal Park Arikok, Stichting Monumentenfonds Aruba, Stichting Monumentenzorg Aruba, Stuurgroep Monument- en Cultuurroute, Tourism Product Enhancement Fund, Vereniging van Educatieve Auteurs Amsterdam, Vertegenwoordiging van Nederland Overzee, Vrienden van het Nationaal Archief Aruba.

Luc Alofs, Martijn Balkestein, Randy van der Biezen, Bibi Bikker, Rob Boot, Olga Buckley, Cristina Casas, Des Croes, Marlon Croes, Shakira Croes, Hubert de Cuba, Rudy de Cuba, Ruud Derix, Raymundo Dijkhoff, Frank Eelens, Daphne Every, Jossy Figaroa, Arminda Franken-Ruiz, Facundo Franken, Herman Franssen, Irene Geerts, Steve Green, Armand Haye, Raymond Hernandez, Diederik ten Holder, Jody de Jong, Harold Kelly, Laurens Knegt, Dufi Kock, Raffi Kock, Candelaria Nilda Koolman, Eric Koolman, Arlette Kouwenhoven, Annette Lieth, Noris van Lis-Donata, Minouche Lopez, Erika Madenszki, Diego Marquez, Ronny Marugg, Earon Matthew, Henk Ooft, Patricia Portier, Nel Punt, Lewis van Romondt, Anthony Rosenstand, Maarten van Rossum, Irais Sankatsing-Nava, Marcial Sint Jago, Roly Sint Jago, Ron Smit, Annemarie van Toorn, Paulien Veenis-Rolf en Frank Veenis, Jan Veneman, Lajos Vermesi, Jaap en Joyce de Vries, Richard Werleman, Anne Witsenburg-de Jong.

Een bijzonder woord van dank en waardering voor Alice van Romondt, voor haar enorme inzet, niet aflatende steun en allesbepalende zorg voor de Arubaanse cultuur.

OLGA VAN DER KLOOSTER en MICHEL BAKKER

INHOUD

4 Inleiding

6 Historie van Aruba in jaartallen

8 Landroute

74 Oranjestad

108 San Nicolas

128 Praktische informatie

INLEIDING

De *Monumentengids Aruba* laat u op plezierige en recreatieve wijze kennismaken met de cultuurgeschiedenis van Aruba. Zo ontdekt u de ware identiteit van het eiland. De gids bevat een Landroute voor de auto en twee wandelroutes: een door Oranjestad en een door San Nicolas. Ook kunt u uitstapjes door de natuur maken.

De routes voeren u langs de belangrijkste cultuurdragers van het eiland: topmonumenten, archeologische sites en natuurgebieden. Naast traditionele *cunucuhuizen*, moderne winkelparadijzen en industrieel erfgoed bezoekt u onderweg een groot aantal kerken. Ze fungeren als bakens in de Arubaanse samenleving en voor reizigers als oriëntatiepunten in het landschap. In kaderteksten lichten wij specifieke onderwerpen nader toe.

Bij de keuze van de monumenten hebben we rekening gehouden met de bereikbaarheid. De Landroute verloopt daarom grotendeels over de hoofdwegen op het eiland en zal worden bewegwijzerd. Betreedt geen privéterreinen en erven en schaadt de privacy van bewoners niet. Het is weliswaar toegestaan huizen vanaf de openbare weg te fotograferen, maar een enkel woord van uitleg wordt op prijs gesteld als iemand u heeft opgemerkt. Anders dan in Oranjestad is het 'binnenland' van Aruba veelal nog altijd prettig verstild.

Adressen zijn op Aruba niet altijd makkelijk te vinden en huizen hebben er niet altijd een huisnummer. Daarnaast kan de kleur van gebouwen op Aruba nog wel eens wisselen. De Arubanen zullen u echter te allen tijde trachten te helpen. Het is ook goed u te realiseren dat Oranjestad en San Nicolas weliswaar een duidelijk centrum hebben, maar dat u elders op Aruba tevergeefs zult zoeken naar een historisch dorpsplein. Dit laat zich als volgt verklaren. Traditioneel bestond de bebouwing van het Arubaanse landschap uit verspreid liggende *cunucuhuizen*. Sommigen lagen weliswaar dichter bij elkaar dan andere, maar van echte kernen was geen sprake. Gaandeweg breidde de bevolking zich uit. Familieleden die het ouderlijk huis verlieten, bleven vaak dicht in de buurt. Soms vestigden ze zich op een deel van het oorspronkelijke erf, soms op een aangrenzend erf. Zo ontstonden er familie-enclaves, uitdijende cirkels die zich op enig moment vervlochten.

Bij het wandelen over de Arubaanse paden en velden dient u zich van enkele (kleine) risico's bewust te zijn.
De kans dat u in Parke Arikok door een ratelslang gebeten wordt is zeer klein, maar uiteraard wel iets groter in het vrije veld dan op de weg. De boa is groter dan de ratelslang, maar niet gevaarlijk voor de mens. Sommige planten geven bij aanraking jeuk of blaren. Er zijn ook giftige planten, maar waarschijnlijk weet u de behoefte wel te onderdrukken om bessen en bladeren te gaan eten. Bij wandelingen naast het pad, in Parke Arikok, over de Hooiberg of langs de kust is stevig schoeisel zeer aan te raden.
Vergis u niet in de felheid van de zon. In korte broek, T-shirt en met onbedekt hoofd uren wandelen in de tropenzon is onverstandig. Sowieso is het in verband met (insecten)beten en schrammen verstandiger een lange broek en een shirt met lange mouwen te dragen. Neem ook iets tegen zonnebrand mee, een ehbo-reissetje, een gevulde veldfles en een sterk insectenwerend middel. De denguemug is overdag actief.
Laat u zich door deze opsomming echter niet afschrikken. Het echte Aruba is het best te voet te zien. De beloning is groot en de gevaren gering. Wijk ook gerust eens van het pad af en ga op eigen expeditie.

De passaat waait door en ook het inzicht schrijdt voorwaarts. Weinig is constant. Uw reacties worden zeer op prijs gesteld. Om de gids zo accuraat mogelijk te houden, maken de auteurs graag gebruik van uw ervaringen en opmerkingen. U kunt ze doorgeven aan de uitgever.

Olga van der Klooster en Michel Bakker

HISTORIE VAN ARUBA IN JAARTALLEN

±2500 v.C.	Indianen (jagers/vissers/verzamelaars) steken van het vasteland van Zuid-Amerika over naar de Benedenwindse Eilanden.
±900/1000 n.C.	Caquetio-indianen (landbouwers) vestigen zich.
1499-1500	Bonaire en Curaçao worden 'ontdekt' door Amerigo Vespucci.
±1500-1634	Spaanse periode van Aruba, Bonaire en Curaçao. Er is weliswaar een gouverneur, maar geen echte kolonisatie.
1515	Het leeuwendeel van de indiaanse bevolking wordt overgebracht naar Santo Domingo.
1527	De Spanjaarden koloniseren Aruba en brengen het christendom. Het eiland raakt herbevolkt.
1634	De Nederlanders vestigen op Curaçao een marinebasis en bezetten ook Aruba en Bonaire.
1636-1792	Aruba is een 'onderhorigheid' van Curaçao bestuurd door de West-Indische Compagnie.
1725	Paulus Printz gaat op een expeditie op zoek naar goud.
1750	De eerste kapel wordt opgericht te Alto Vista.
1754	Moses de Salomo Levy Maduro wordt als eerste kolonist onder het gezag van de WIC toegelaten.
±1790	De kolonisatie komt op gang. Hieruit ontstaat later Oranjestad.
1791	De West-Indische Compagnie wordt opgeheven. De koloniën in de West komen toe aan de Nederlandse staat.
1816-1951	Aruba wordt bestuurd als onderhorigheid van de kolonie Curaçao. Tot 1848 heet de hoogste bestuurder commandeur, daarna gezaghebber.
1824	Goud ontdekt op Aruba. Het dorp aan de Paardenbaai krijgt de naam 'de Oranje Stad'.
1829-1843	G.B. Bosch, predikant en schoolopziener te Curaçao, geeft zijn driedelige *Reizen in West-Indië* uit. Hij kan als de eerste cultuurhistoricus van Aruba worden aangemerkt.
1840	Op de Benedenwindse Eilanden wordt geëxperimenteerd met het verbouwen van cochenille, dividivi, aloë, pinda's, kasju, maïs en bonen.
1858	Dominee Nicolaas Adrianus Kuiperi wordt de eerste predikant op Aruba. Zijn *Katekismoe* van 1862 is het eerste boekje in de landstaal.
1863	Afschaffing van de slavernij.
1879-1914	Fosfaatindustrie in het uiterste oosten van Aruba.
±1880	Seizoensarbeiders migreren wegens gebrek aan werk naar andere eilanden, met name naar Cuba voor de suikerrietoogst.

1880-1886 Pastoor Antonius Joannes van Koolwijk (1836-1913) werkt te Oranjestad. Hij kan worden beschouwd als de eerste 'archeoloog' van de Benedenwindse Eilanden.

1916 Einde gouddelving.

1924 De Lago Oil and Transport Company vestigt zich. Er komt elektrische verlichting.

1927 De nieuwe haven van San Nicolas wordt geopend.

1929 De raffinaderij van de Lago wordt geopend.

1932 De waterleiding voor Oranjestad is aangelegd. Aruba krijgt een Kamer van Koophandel.

1934 Het eerste vliegtuig uit Nederland landt (de *Snip*), het begin van het West-Indisch bedrijf van de KLM.

1935 Het vliegveld wordt geopend.

1940 Aruba raakt betrokken bij de Tweede Wereldoorlog. De voor de geallieerden essentiële brandstoftoevoer vanaf Aruba wordt door de Duitsers bedreigd (1942).

1948 Op de Ronde Tafel Conferentie te Den Haag dient Aruba de motie in die op 1 januari 1986 zal leiden tot de verzelfstandiging als land. Sticusa (Stichting voor Culturele Samenwerking tussen Nederland, Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen) wordt opgericht.

1949 Cultureel Centrum Aruba wordt opgericht.

1951 Het Eilandgebied Aruba wordt autonoom.

1955 Aruba krijgt een eigen wapen.

1957 De *Tradewind* loopt als eerste echte toeristenschip de haven van Oranjestad binnen.

1958 De Nederlandse Antillen worden een zelfstandig bisdom.

1976 Aruba krijgt een eigen vlag.

1981 Het Archeologisch Museum Aruba en het Museo Numismatico Aruba worden geopend.

1982 De Openbare Bibliotheek, vanaf 1986 Biblioteca Nacional, vestigt zich in de nieuwbouw aan de George Madurostraat.

1984 Het Arubaans Historisch Museum (Museo Arubano) wordt geopend in het gerestaureerde Fort Zoutman en Toren Willem-III.

1985 De Lago sluit haar raffinaderij te San Nicolas.

1986 Aruba verkrijgt de status aparte, treedt daarmee uit het Antilliaanse staatsverband en wordt een zelfstandig deel van het Koninkrijk der Nederlanden. 18 maart wordt de Nationale Feestdag.

1988 De Universiteit van Aruba wordt geopend.

1997 Parke Nacional Arikok wordt geopend.

2012 Arubaanse holenuil wordt geïntroduceerd als nationaal symbool.

LANDROUTE

Aruba is een eiland met een lengte van ongeveer dertig kilometer, een grootste breedte van ongeveer negen kilometer en een oppervlakte van circa 180 km². Toch lijkt het door de afwisseling in het landschap, de bebouwing en de bodem- en steensoorten op een continent in pocketformaat. De moedertaal van de meeste Arubanen is Papiaments; de officiële voertaal, zoals op scholen, is Nederlands. Daarnaast spreekt men Spaans en Engels.

Geologisch behoort Aruba tot de omvangrijke eilandengroep die wordt aangeduid met de naam Antillen. Deze werd miljoenen jaren geleden gevormd door ondergrondse vulkanische en opwaartse bewegingen. De eilanden vormen een boog tussen de noordkust van Venezuela en de oostkust van Florida.
Omstreeks 1499 veroverden de Spanjaarden de Benedenwindse Eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao. Op Aruba woonden toen nog Caquetio-indianen, een bevolkingsgroep afkomstig uit het nabijgelegen vasteland van Venezuela en Colombia. De kolonisten brachten er naast het katholieke geloof ook slavernij. Zij dwongen de indianen op de suikerrietplantages en in de goud- en zilvermijnen op Hispaniola te werken. De laatste herinnering aan de Spaanse periode zijn de geiten en ezels die ze importeerden. Tegenwoordig lopen ze in het wild rond.
In 1634 nam de Nederlandse West-Indische Compagnie (WIC) bezit van Curaçao. Dat eiland werd een strategische uitvalsbasis voor de kaapvaart en de handel in onder meer slaven, zout, suiker, kalk en verfhout. Twee jaar later werden Bonaire en Aruba 'onderhorig' gemaakt aan het hoofdeiland Curaçao. Aruba was van betekenis vanwege de weidegronden (savanne) voor de veestapel van de WIC. Het mannelijke deel van de indiaanse bevolking vanaf zestien jaar diende het loslopende vee bij elkaar te drijven en de drinkwaterplaatsen schoon te houden. Voor toezicht installeerde de WIC te Savaneta een buitenpost met een commandeur.
Pas vanaf 1754 mochten kolonisten zich op het eiland vestigen. Ze leidden een eenvoudig bestaan en leefden net als de indiaanse bevolking voornamelijk als vissers en als boeren, *cunucero's* (*conuco*= indiaans voor landbouwgrond). Hun behuizing was eenvoudig: meestal niet meer dan een strooien of lemen hut. Alleen de commandeur woonde in een stenen huis. Op het erf rondom de hut groeiden schaduwrijke bomen, vruchtbomen en (geneeskrachtige) kruiden. Verderop had de bewoner een eigen stukje landbouwgrond waarop hij gewassen voor eigen gebruik teelde. Koken gebeurde op het erf in de open lucht. Voor water was men afhankelijk van het regenseizoen. Het hemelwater werd opgevangen in regenbakken en de

regenwaterrivieren (rooien) werden afgedamd, waardoor *tanki's* (waterreservoirs) ontstonden.
Handelslieden vestigden zich pas op het eiland nadat het handelsmonopolie van de West-Indische Compagnie was opgeheven, omstreeks 1795. Aan de Paardenbaai ontstond nu een klein dorpje met koopmanshuizen. Het groeide uit tot de hoofdstad van het eiland: Oranjestad. De economische bedrijvigheid op het eiland nam toe nadat in 1824 goud werd ontdekt. De goudwinning is echter nooit van grote betekenis geweest. Ook de fosfaatmaatschappij (1879-1914) zorgde voor een korte economische opbloei.
Het was olieraffinaderij Lago (1924-1985) die Aruba daadwerkelijk grote welvaart bracht. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1939 werd de Lago een belangrijke brandstofleverancier voor de vliegtuigen en schepen van de geallieerden. Van een eenvoudige samenleving kon Aruba zich ontwikkelen tot een van de welvarendste eilanden in het Caribisch gebied en ver daarbuiten. Helaas moest de Lago in 1985 zijn poorten sluiten. Het eiland handhaafde de hoge levensstandaard door tijdig zijn bakens te verzetten en zich onder meer te richten op de toeristenindustrie. Tegenwoordig bezoeken jaarlijks meer dan 1,7 miljoen toeristen Aruba. Het eiland lijkt het beroemdst om zijn paradijselijke stranden, maar daarnaast heeft Aruba een zeer boeiende en diverse cultuur. Deze landroute voert u langs bijzondere monumenten, getuigen van de Arubaanse identiteit en geschiedenis.

SINT-FRANCISCUSKERK, J.E. IRAUSQUINPLEIN 3, ORANJESTAD

De Sint-Franciscuskerk (1919) is een van de belangrijkste herkenningspunten van Oranjestad. De toren was lange tijd het hoogste punt in de stad en werd door schippers nog lang gebruikt als oriëntatiepunt.
Het is de vierde kerk van deze naam op deze zelfde plaats. Het eerste kerkje werd hier tussen 1809 en 1813 gebouwd. Dat was ook toen al toegewijd aan Sint-Franciscus van Assisi. Net als het oudere kerkje op Noord was ook dit gemaakt van een vlechtwerk van takken en een dak van maïshalmen. Tijdens een regenbui in 1825 stortte het in. De tweede Franciscuskerk werd ingewijd op 9 november 1828. Op donderdag 22 april 1864 legde gezaghebber Edouard D.E. van den Bossche de eerste steen voor de derde Sint-Franciscuskerk. Dat gebouw stortte echter nog voor de officiële inzegening in. Alleen de noordelijke muur, het torentje en het priesterkoor bleven intact. Bisschop Henricus J. van Ewijk O.P. voltrok op 1 mei

1871 de plechtige inzegening van de spoedig herbouwde kerk. Uiteindelijk voldeed ook dat gebouw niet meer. In 1919 bouwde men ten slotte de huidige, vierde Sint-Franciscuskerk.
Er zijn veel gelijkenissen met de Annakerk te Noord. Dat is niet verwonderlijk. Beide kerken zijn ontworpen door pastoor en priester-architect Stephanus van de Pavert O.P. De grotendeels uitwendige, achtzijdige doopkapel werd overigens later aan de noordwesthoek toegevoegd.
In juni 1941 kreeg de parochie van Oranjestad gebrandschilderde ramen. Het raam boven de hoofdingang beeldt het Laatste Oordeel uit met een gekroonde Maria en Christus met het boek des levens; rechts is de opgang der gelukzaligen afgebeeld en links de ondergang van de gedoemden. Bij de doopkapel dragen drie ramen scènes die aan de reddende doop refereren. Eén raam verbeeldt Jonas in de walvis, een verwijzing naar Christus' verrijzenis. Een belangrijk thema in de christelijke kunst is het verbeelden van de redding van de ziel uit nood en gevaren – het verhaal van Jonas is dus zeer toepasselijk in een doopkapel. Bovendien speelt het element water er een duidelijke rol in.
Inwendig heeft de kerk geen scheiding tussen middenschip en zijbeuken, het is een zogeheten zaalkerk. Tegen de achterwand bevindt zich het hoofdaltaar en een groot kruisbeeld. Aan weerszijden van het priesterkoor staat een zijaltaar: dat aan de linkerzijde is toegewijd aan het Heilig Hart, dat aan de rechterzijde is een Maria-altaar. De voorzijde van de katheder en twee panelen tegen de pijlers tussen schip en koor vormen tezamen drie delen van een tetramorf. Dit is een symbolische voorstelling uit vier gestalten: mens, leeuw, rund en adelaar, wat verwijst naar de vier evangelisten. De panelen zijn gemaakt van het hout van oude communie-banken.
De kerkbanken zijn nog oorspronkelijk. Bij de bovenlichten valt de fraaie raam-vulling met gekleurd glas in pasteltinten op. De balustrade van de zangtribune heeft openingen in de vorm van een Grieks kruis. Het toegangshek tot de doopkapel heeft een bijzonder uitgewerkte combinatie in siersmeedijzerwerk van zowel geometrische als plantvormen.
Naast de kerk bevindt zich de pastorie. Aan de westzijde van de pastorie bevindt zich een omheining met een madonnabeeld.

FRATERHUIS, J.E. IRAUSQUINPLEIN 4, ORANJESTAD

Dit destijds aan Sint-Franciscus van Assisi toegewijde fraterhuis kwam in 1914-1915 tot stand. Het was in oorsprong bedoeld als woonhuis voor de Fraters van Zwijsen, meer bekend onder de naam Fraters van Tilburg. Frater Radulphus (Adrianus Hermus, 1869-1961) was de architect en frater Gerontius leidde de bouw.
De voorgevel had met het vele houtwerk van destijds vroeger wel een opener structuur dan tegenwoordig. Tussen het fraterhuis en de naastgelegen Dominicusschool werd een verbinding met regenbak gebouwd. Langs de intieme binnenplaats dragen zware pijlers een omlopende gaanderij met ranke posten en tussenliggende sierhekwerken.
Zowel op de begane grond als op de verdieping bevonden zich de kamers van de broeders. Ooit fungeerden deze ruimtes als privévertrekken van de onderwijzende brigade van de frères De la Salle. In een aantal kamertjes bevinden zich nog altijd de eenvoudige fonteintjes en herinneren kleine details aan de oorspronkelijke functie.

Op 11 februari 1946 wijdde pastoor Bartel de aan Onze Lieve Vrouwe van Altijddurende Bijstand gewijde kapel in. In juli 1950 vierden de frères hun twaalfeneenhalfjarig jubileum op Aruba. Zij kregen van de Arubaanse bevolking ter gelegenheid hiervan twee gebrandschilderde glas-in-loodramen aangeboden voor de kapel. Links is de voorstelling te zien van Santa Maria de Perpetuo Succursu (Maria van Altijddurende Bijstand) en rechts een voorstelling van de heilige Johannes Baptiste de la Salle. De ramen zijn vervaardigd door de glaskunstenaar Jaap J. van Staveren van de N.V. Dortsche Glashandel te Dordrecht.
Het Fraterhuis werd op 30 december 1987 verkocht, waarna de Universiteit van Aruba er werd gehuisvest. Op 9 september 1988 vond voor het eerst de plechtige opening van het academisch jaar plaats in de tot aula omgebouwde kapel. De kamers van de fraters doen sindsdien onder meer dienst als docentenkamers.

DOMINICUSSCHOOL, J.E. IRAUSQUINPLEIN 6, ORANJESTAD

Op 4 januari 1915 werd de Dominicusschool plechtig ingewijd door pater P.I. Verriet in aanwezigheid van de gezaghebber en de landsraden van Aruba. De voorgevel was voor de gelegenheid versierd met guirlandes. Het eerste jaar bezochten al 115 leerlingen de school.

In de details in het ontwerp zijn invloeden aanwijsbaar van het neoclassicisme en de neorenaissance. Het gebouw heeft een tweetal achter elkaar geplaatste schilddaken met kruispannen. Het eerste schilddak is geplaatst boven het galerijgedeelte aan de voorzijde van het gebouw; het hogere, tweede schilddak is gelegen boven het gedeelte met de voormalige leslokalen daarachter. Van het pleisterwerk van de gevels is door inkrassing een natuursteenimitatie gemaakt.

In het midden van de gevel bevindt zich tussen de twee bouwlagen een marmeren plaat ter herinnering aan het vertrek van de Fraters van Tilburg met de tekst: '1914 – december – 1937. Als een blijvende herinnering aan de zegenrijke arbeid door de Eerw. Fraters van Tilburg gedurende drieëntwintig jaren voor het Volk van Aruba verricht, werd deze steen aangeboden door de oud-leerlingen van de St. Dominicusschool en onthuld bij gelegenheid van hun vertrek van Aruba.'

Samen met de nabijgelegen bebouwing, waaronder een zusterconvent, fraterhuis, enkele scholen en de Sint-Franciscuskerk met pastorie, vormt de Dominicusschool een historisch functioneel onderdeel van een vooral op katholiek onderwijs gericht complex.

MARIACONVENT, J.E. IRAUSQUINPLEIN 2A, ORANJESTAD

In 1909 verlieten de zusters Franciscanessen Aruba. Frater Radulphus introduceerde daarna de zusters Dominicanessen van Voorschoten in Oranjestad. In 1920 verhuisden deze zusters van het landgoed Sivi Divi naar dit voor hen gebouwde Mariaconvent achter de Sint-Franciscuskerk. Delen van het oude Sivi Divi zouden vervolgens geïncorporeerd worden in het in datzelfde jaar ingewijde San Pedro Hospitaal. De pastoors S. van de Pavert en B. van Everdingen hadden de praktische leiding bij de bouw.

De oudste hoofdbebouwing dateert van 1920. Een aanmerkelijke vergroting vond plaats in 1930-1931, waarbij onder meer de kamer voor de overste, een nieuwe recreatiekamer met balkon, een tweede slaapgedeelte met bad en wc en een nieuwe keuken tot stand kwamen. Ook de elektrische installatie en de telefoonaansluitingen werden toen aangelegd. De vroegere recreatiekamer werd met de refter tot een grote eetzaal gemaakt en de vroegere keuken werd apotheek.

Het binnenhof is vrijwel geheel onderkelderd. Daar bevinden zich kolossale waterbakken. Die waren nodig omdat er veel schoolkinderen kwamen. Het regenwater werd via de pannen van de schilddaken en de gootlijst naar deze reservoirs geleid.

Pater Th. Bartel O.P. legde op 25 maart 1946 de eerste steen voor de kapel van het convent. Drie lancetvensters (smalle, hoge spitsboogvensters) van de kapel hebben voorstellingen in gebrandschilderd glas. De centrale voorstelling is gewijd aan Maria. Aan weerszijden staan een afbeelding van Sint-Dominicus en een van Sint-Catherina van Sienna, herkenbaar aan de opgeheven lelietak en de doornenkroon. Verder is er een tweetal rondvensters met gebrandschilderde glas-in-loodraamvulling: daarop staan de doop van Maria en een scène met Sint-Dominicus. De ramen zijn gesigneerd door Frans Balendung uit Haarlem.

POSTKANTOOR, OFICINA DI POST, J.E. IRAUSQUINPLEIN 9, ORANJESTAD

Aruba moest het tot na de Tweede Wereldoorlog doen zonder postkantoor. In de negentiende eeuw zorgde een ambtenaar in het gezaghebbershuis aan de Paardenbaai voor de post. Nog voordat de trossen van de postboot aan wal werden gegooid, klom hij aan boord om brieven en pakketten in ontvangst te nemen – kennelijk uit angst voor smokkel. Zodra hij zijn witte vlag met blauw blok had gehesen, wist de bevolking dat ze de post kon komen ophalen. In 1908 verhuisde de postdienst naar Fort Zoutman, waar ze werd verzorgd door de gouvernements-ontvanger, een klerk en een schrijver. Nadat het postkantoor een aantal malen bij andere landsgebouwen was ondergebracht, werd ten slotte in 1945 een afzonderlijk postkantoortje gebouwd. Dit bleek bij de opening al te klein. Dit postkantoor aan het Irausquinplein is een waardige opvolger. Het heeft in de loop der jaren een aantal wijzigingen en uitbreidingen ondergaan.

Het gebouw is een mooi voorbeeld van de moderne huisstijl van de Dienst Openbare Werken van Aruba na 1950. Nieuw element in de Arubaanse bouwkunst van die jaren was het platte dak. Het gebouw was destijds het grootste in Oranjestad. Het werd uitgevoerd in een op het tropische klimaat afgestemde Hollandse utiliteitsbouw. Door de ranke en fragiele staalprofielen zien de glazen vensters er extra transparant uit. Ze vormen een sterk en boeiend contrast met de dichte gevelvlakken. Om zoninval te weren zijn de muuropeningen met sterk uitkragende lijsten omkaderd. Het geheel is gebouwd op een plateau waarvan de zijden zijn bekleed met Arubaans natuursteen.
Door de hoofdtoegang betreden we een hoge centrale hal, die de middenas vormt van het gebouw. Deze wordt geaccentueerd door de verticale muurschijven en de brede gevellijst. In de centrale hal bevinden zich tussen hoge kolommen de balies voor de afhandeling van het postverkeer. Daarachter liggen de kantoor- en bedrijfsruimtes.

6

JOODSE BEGRAAFPLAATS, CAYA ERNESTO O. PETRONIA/BOERHAAVELAAN, ORANJESTAD

Aan het begin van de negentiende eeuw woonde een kleine sefardisch-joodse gemeenschap in Oranjestad, toen nog een klein dorpje aan de Paardenbaai. Deze mensen behoorden tot de eerste inwoners van het plaatsje. Zij waren voornamelijk kooplieden, afkomstig van Curaçao. De banden met familie daar waren in het begin nog sterk. Daarom werden de overledenen eerst nog op Curaçao begraven. Naarmate de groep zich settelde, groeide de behoefte om ook na overlijden op Aruba te blijven.

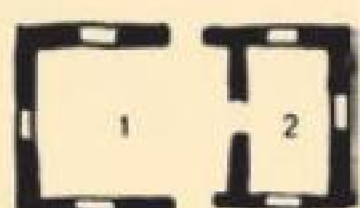
Dit kleine begraafplaatsje ontstond omstreeks 1825. Het lag toen buiten het dorp Oranjestad. In 1940 trof rabbi Emanuel nog elf graven aan. Sindsdien zijn er graven verdwenen. In vergelijking met de rijk gedecoreerde marmeren en granieten grafzerken op de joodse begraafplaats Beth Haim op Curaçao zijn deze graven maar sober uitgevoerd. Slechts twee hebben een marmeren dekplaat met een gebeiteld grafschrift. De oudste leesbare graftekst staat op het graf van Jaël de Jacob de Morena. Hij stierf op 9 november 1857.

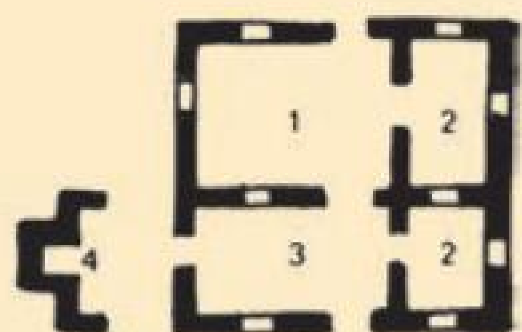
De overige vijf graven hebben een cilindervorm. Drie ervan staan op een bodemplaat. Dit graftype kwam op Curaçao voornamelijk voor op de plantages in het binnenland. Op Aruba wordt het een commandeursgraf genoemd, omdat de eerste commandeurs (de voorgangers van de gezaghebbers en de gouverneurs) van het eiland zich op deze manier lieten bijzetten. De gewelven van de graven op deze joodse rustplaats zijn nog van (gepleisterde) bakstenen. De stenen werden uit Nederland via Curaçao geïmporteerd, wat voor Arubaanse begrippen van destijds toch wel op een zekere welstand van de gestorvene duidt.

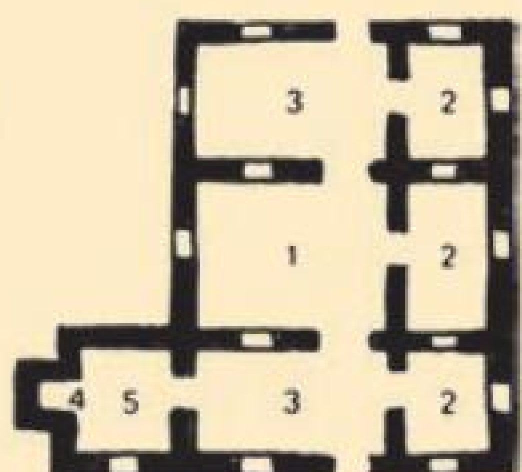
Het kerkhof werd in 1992 gerestaureerd. Een plakkaat op de afscheidingsmuur herinnert aan de verdrijving van de sefardische joden uit Spanje vijfhonderd jaar eerder en aan de hulp die Nederland bood door de joden in het Caribisch gebied onderdak te verlenen.

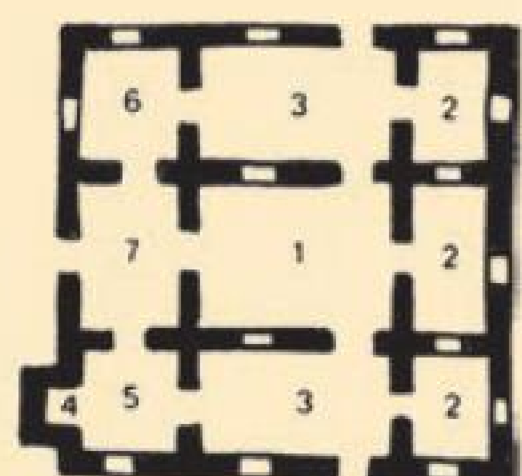

HET TRADITIONELE ARUBAANSE CUNUCU-HUIS

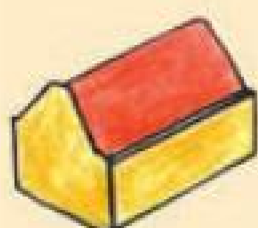

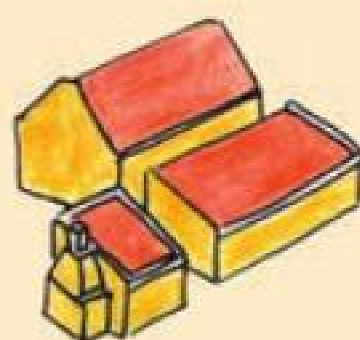

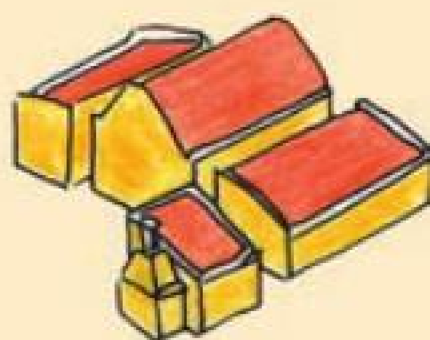

1. sala (woonkamer); 2. camber pa drumi (slaapkamer); 3. hadrei (galerij); 4. fogon (schouw met kookgedeelte); 5. cushina (keuken); 6. camber di baño (badkamer/toilet); 7. portal (portiek). Naar een tekening van A. Rosenstand.

Het traditionele Arubaanse *cunucu*-huis (*cunucu* = akker of bouwland) komt overal op het eiland voor. Het werd gefaseerd gebouwd. Eerst bouwde men de kernwoning. Wanneer de bewoner weer geld had, kwam er een bouwdeel bij. De uitbreiding verliep altijd volgens een vast patroon. Aan de kernwoning kwam een *hadrei* (galerij) met *cushina* (keuken) en *fogon* (stookgedeelte in de vorm van een open haard met een rookkanaal). Na een tijdje volgde een tweede galerij aan de andere kant van de kernwoning. Verdere uitbreiding vond daarna aan de kopgevels plaats.
Een *cunucu*-huis staat altijd met de kopgevels in de windrichting van de noordoostpassaat gericht. De nok van het dak is dus altijd nagenoeg oost-west. De gevelopeningen zijn tegenover elkaar geplaatst en de scheidingswanden in de woning zijn aan de bovenkant open. Zo waait de wind van oost naar west door het huis. De keuken met schoorsteen is aan de westzijde. Rook en kookluchtjes waaien dan het huis uit. Veel *cunucu*-huizen waren aanvankelijk van leem. De wanden zijn pas in de loop van de tijd door duurzamere stenen wanden vervangen. De *cunucu*-huizen in de stad zijn doorgaans voorzien van zolders en dakkapellen.

Naar de tekening van Anthony S. Rosenstand.

LANDHUIS QUINTA DEL CARMEN, BUBALI 119

Dit woonhuis is in feite een traditioneel Arubaans *cunucuhuis* (zie pag. 17). Door zijn grote afmetingen, de opgaande stoep, het omlopende terras, de geprofileerde boogvensters en de gepleisterde gevellijsten heeft het de allure van een statig landhuis. Het dateert van 1918. Bouwheer Adriaan Laclé vernoemde het naar een van zijn dochters.

Deze streek was destijds in trek bij de rijkere kooplieden van Oranjestad doordat er tot ver in de droge tijd water was. Tijdens de regentijd stroomde het water vanuit de omgeving ondergronds naar de welwaterputten hier in Bubali. De kooplieden exploiteerden het drinkwater en lieten hier hun buitenhuizen bouwen.
Net als traditionele *cunucu*-huizen in de stad heeft deze woning een zolder met dakkapellen. Voor een traditioneel plattelandshuis als dit is dat echter niet gebruikelijk. Buiten de stad woonde men gewoonlijk alleen op de begane grond en ontbrak een plafond in de woonkamer.
Aan de achterzijde van het huis staat nog een groot waterbassin. Het was bedoeld als drinkwaterreservoir, maar in de tropische hitte was vooral bij de kinderen de verleiding groot het als zwembad te gebruiken. Het water voor het bassin werd met windmolens uit de bodem omhoog gepompt. Landhuis Quinta del Carmen is door verschillende families bewoond geweest. Ook fungeerde het een tijdje als personeelswoning en ziekenhuis van de voormalige Arend Petroleum Maatschappij.

HOOFDKANTOOR AREND PETROLEUM MAATSCHAPPIJ, L.G. SMITH BOULEVARD 172

Dit is het voormalige hoofdkantoor van de Arend Petroleum Maatschappij. Tegenwoordig biedt het onderdak aan de Aruba Hotel and Tourism Association. De architectuur heeft kenmerken van de bouwstijlen die in het voormalige Nederlands-Indië werden toegepast, zoals omgaande overdekte veranda's en brede dakoverstekken. Het gebouw heeft echter ook trekken van de Engelse bouwstijlen op de Bovenwindse Eilanden en in het zuiden van de Verenigde Staten.
Wie de architect was, is onbekend. Wellicht was hij afkomstig van het bouwbureau van de Koninklijke Shell, gezien de koloniale stijlkenmerken. In een brief aan de directeur Openbare Werken Curaçao van 19 april 1929 maakt de gezaghebber melding van het bezoek van een ingenieur, Abelard Soray. Deze was 'volkomen bekend met huizenbouw, stad- en wegenaanleg' en in 1927-1928 bij de Arend Maatschappij werkzaam geweest. Misschien was deze Soray de architect van Arends hoofdkantoor.

In 1927 bouwde de Shell op Druif haar raffinaderij, die niet meer bestaat. De fabriek werd 'Arend' of 'Eagle' genoemd en was een zelfstandig onderdeel van Shell. Het complex bestond uit een werf (de Taratatawerf), 34 olieopslagtanks, een fabriek met een raffinage-capaciteit van 15.000 vaten ruwe olie per dag, drie generatoren, een ijsfabriek, een laboratorium en een brandweerkazerne.
De maatschappij had ook een eigen dorp met dienstwoningen. De 'Eagle-village' ligt op ongeveer een kilometer ten oosten van Punta Braboe. Er werden zo'n 24 woningen gebouwd. Ook hier vertoont de architectuur overeenkomsten met de tropenbouw in Nederlands-Indië: in de veranda's, galerijen en het dak met de ventilerende wolfseinden (afgeschuinde kanten aan de korte zijde van een dak). Later werd het dorp aangekleed met een zwembad, een clubgebouw, een gastenverblijf en sportfaciliteiten.
Na de opheffing van de maatschappij in 1953 werd de woonwijk opengesteld voor particulieren. Sindsdien zijn er veel moderne en luxueuze woningen bijgebouwd. Van het oorspronkelijke dorp is daardoor weinig meer te herkennen.

OLDE MOLEN, PALM BEACH

Al in 1959 hadden de heren Paalman en Woudenberg het idee een restaurant in een molen te beginnen. De keuze viel op een oude Nederlandse molen uit 1815. Deze was ooit als poldermolen gebouwd in Groningen en, nadat ze in 1897 de kap verloor door een storm, herbouwd als stellingmolen. In 1929 werd de molen door storm en brand ten tweede male beschadigd en het gebouw verloor toen ook haar wieken. Zo bleef het tot de molenbouwer Medendorp de molen van de toenmalige eigenaar Snelter uiteennam om hem als bouwpakket naar Aruba te versturen. H.M.T. Steenhuizen zou op Aruba de eerste en enige importeur worden van een windmolen uit Nederland. De molen arriveerde op een zondagmorgen begin 1960 aan boord van de *Baarn* van de K.N.S.M. in de haven van Oranjestad. De wederopbouw van de constructie kwam in handen van Bohama N.V. met H. van Strien als hoofdingenieur. Gezaghebber F.J.C. Beaujon legde op 4 maart 1961 de eerste steen voor de onderbouwing en begin 1962 vond de feestelijke opening plaats. Het restaurant kwam onder hetzelfde management als het toenmalige drijvende restaurant Bali: W. Strijland en K. Schmand.
In het interieur zijn nog altijd inscripties aanwezig die aan de verschillende oude eigenaren van de molen in Nederland herinneren. De wieken worden in één vaste stand gehouden door tuidraden, dit mede in verband met de sterke passaatwind.

CALIFORNIA-VUURTOREN, WESTPUNT

Tussen 1914 en 1916 verrees op het kalkplateau Hudishibana op Westpunt een omvangrijk complex: een vuurtoren, een vuurtorenwachterswoning en een indrukwekkende trap naar het plateau. De bouw stond onder leiding van vaklieden uit Nederland en Curaçao. Met name worden Cola de Bruyn (timmerman), Cola van Leeuwen (metselaar) en Victor Wawoe (metselaar) genoemd.
De vuurtoren behoort tot de voornaamste herkenningspunten van Aruba. Deze is zo'n dertig meter hoog en grotendeels opgebouwd uit breuksteen, kalk en cement. De stalen constructie voor de farolinelamp, spiegels en dergelijke was nog eens ongeveer 7,5 meter hoog. In de schacht zit een houten wenteltrap rond een holle trappaal van Amerikaans grenen met metalen ringbanden.
De gaslamp werd besteld in Frankrijk, maar door de Eerste Wereldoorlog duurde het lang voor de levering plaatsvond. Eenmaal geïnstalleerd scheen het lichtsignaal zes keer per minuut, om de tien seconden. Het draaien van de lichtbundel gebeurde heel ingenieus. Een gewicht daalde in één nacht van boven in het lichthuis tot het maaiveld. Als het gewicht van een klok gleed het door de holle trappaal van de wenteltrap. 's Morgens takelde de vuurtorenwachter het weer omhoog. Rond 1970 kwam er elektrisch licht en een verder geautomatiseerd mechanisme.
De vuurtorenwachters draaiden wekelijkse wisseldiensten. Ze woonden om en om in de dubbele dienstwoning. Het moet er stil en eenzaam zijn geweest, want in de verre omtrek was destijds geen huis te bekennen. Sommige Arubanen beweren dat het hier 's nachts spookt(e). De dienstwoning is tegenwoordig opgenomen in het restaurant dat eraan vast gebouwd is.
De naam California dankt dit geheel aan een op de klippen gelopen stoomschip met die naam van de West India and Pacific Steamship Company. De aangespoelde goederen – blikvoedsel, kleding en meubelen – werden voor een prikje verkocht. Jaren later liepen veel schoolkinderen nog in zogenaamd 'verdronken goed'.

ALTO VISTA

Het gebied Alto Vista ('hoog uitzicht') is vernoemd naar het hoge rotsplateau aan de noordkust. Er woonden aanvankelijk indianen. Zij leefden er van de visvangst en van de leerlooierij. Geiten- en paardenhuiden werden met kalkwater onthaard en met looistof van watapana-vruchten gelooid. De huiden werden daarna op rekken te drogen gehangen.

In de nabijheid is een waterbron, de Pos di Noord, door de vroegere indianen Fori Maria genoemd. Deze bron staat al op de oudste zeekaart van Aruba, uit 1773, aangeduid. Schepen meerden in de baai af om drinkwater in te slaan. Vlakbij de bron hadden de bewoners een *tanki* (waterbewaarplaats) die de Arubanen Tanki Cacique noemen, daarmee verwijzend naar de stam van de vroegere Caquetio-indianen.

Omstreeks 1800 werd het rotsplateau verlaten. De bewoners zouden zijn gevlucht voor een pokkenepidemie die vermoedelijk door zeelieden was overgebracht. Daarna kwam echter weer een trek naar het platteland op gang, doordat men meer landbouw ging bedrijven. De *cunucero's* (boeren) woonden aanvankelijk in lemen hutten, maar naarmate men het beter kreeg werden ook stenen huizen gebouwd. Honderdvijftig jaar geleden stonden hier nog twintig ruïnes van woonhuisjes, tegenwoordig is hier niets meer van terug te vinden. Andere sporen van bewoning, zoals schelpenhoopjes en potscherven, zullen echter nog lang stille getuigen blijven van het vroegere leven.

11

ALTO VISTA-KAPEL

In 1750 stichtte de kapucijner monnik Pablo de Algemesi, afkomstig van Coro, op Alto Vista een kapelletje van takken en hout voor de kleine indiaanse gemeenschap. Het was het eerste kapelletje op Aruba. Op 20 april dat jaar werd het gewijd aan Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans. Toen Domingo Bernardino Silvestre in 1772 fiscaal (lekenpriester) werd, ontstond het gebruik om op Mariafeesten niet alleen 's morgens bijeen te komen voor het rozenkransgebed, maar in de middag ook nog een rozenkransprocessie te houden rondom de kapel. Hier ligt de oorsprong van de traditionele Arubaanse processie met het antieke Spaanse kruis.
Door de bouw van de Annakerk op Noord in 1776 kwam het oude kapelletje steeds meer in de periferie te liggen. De stichting van de Sint-Franciscuskerk in Oranjestad bezegelde haar lot. Pastoor Johannes J. Pirovano o.f.m. verbood in 1816 processies naar La Hermita de Nuestra Senora del Rosario, zoals de vervallen kapel toen bekend stond. De ruïne bleef voor de bewoners van Aruba echter een magische en een spirituele plek. Ze bleven er verse bloemen neerzetten. In 1942 besloot men dan ook op deze plaats een nieuwe votiefkapel (een kapel gebouwd krachtens een gelofte) op te richten. Dat gebeurde uiteindelijk pas in 1952. Het bewaard gebleven oude altaarkruis werd door de Maastrichter beeldhouwer Charles de Vos gerestaureerd. Het gebouwtje werd op zondag 25 mei 1952 door mgr. Antoninus L.J.T. van der Veen Zeppenfeldt ingewijd. Sindsdien houdt men jaarlijks bedevaarten om de tenhemelopneming van Maria op 15 augustus te vieren.
Langs de weg naar de kapel staan op regelmatige afstand dertien statiekruisen waarop steeds een voorstelling van de kruisweg van Christus is afgebeeld. Het veertiende kruis bevat een tableau met een voorstelling van de graflegging van Christus. Dit bevindt zich aan de oostzijde van de kapel.

12

ALTO VISTA 69

Dit prachtige, uitgebreide *cunucu*-huis (zie pag. 17) staat precies in de bocht van de weg. De hoge kernwoning met het zadeldak is in 1919 van breukstenen gemaakt. Breukstenen waren toen een teken van welvaart. Veel huizen in de omgeving waren nog van leem. Zodra een eigenaar het financieel beter kreeg, werd leem door steen vervangen.

De Arubanen bouwden met hulp van familie en vrienden gewoonlijk hun eigen huis. Dit huis is duidelijk door een beroepsmetselaar gebouwd. Het is namelijk rijk aan siermetselwerk, zoals het gordijnfries (een sierlijst ter verfraaiing van de gevelbeëindiging), de sierlijke geveltopbekroning en de fraai vormgegeven huif van de *fogon* (schoorsteen). Omdat het nog traditionele luiken en deuren heeft en is uitgevoerd in de kenmerkende Arubaanse kleurstelling wit en groen, behoort dit huis tot de mooiste voorbeelden van landelijke *cunucu*-architectuur op Aruba. Volgens de bewoners zijn de grijszwarte Hollandse dakpannen de oude pannen van de Annakerk op Noord. Het huis heeft twee regenbakken die door een ingenieus systeem van gemetselde vierkante regenpijpen via de dakgoten worden gevoed. Wanneer de bakken in de droge tijd leeg waren, haalden de bewoners op een ezeltje water uit de waterput Pos di Noord bij de *boca* (baai) ten noordoosten van de kapel op Alto Vista. Daar was altijd drinkwater voorhanden. Het had echter een ziltige smaak en was daardoor lang niet zo lekker als vers regenwater.

13 NOORD 45

Omstreeks 1921 gaf een zekere August Trimon de vermaarde meester-metselaar Julian ('Janchi') Christiaans opdracht een huis op Noord te bouwen met net zulke sierlijke kopgevels als het landhuis Huize Washington (op Washington 23) uit 1914. Op Aruba zijn nog maar vier huizen met dergelijke in- en uitzwenkende geveltoppen. Noord 45 is dus een zeldzaam type. De oude landhuizen op Curaçao stonden er model voor. In oorsprong is de gevelvorm echter ontleend aan de zeventiende-eeuwse Nederlandse bouwkunst. Vanuit Nederland vond het type zijn weg naar de voormalige Nederlandse handelsposten en koloniën, zoals de Kaapkolonie in Zuid-Afrika en dus ook naar de Antillen.

Door zijn omvang en door de sierlijke gevels heeft het huis het karakter van een landhuis, maar er zat ook een winkel in. Traditionele Arubaanse winkels zijn aan de buitenkant eigenlijk alleen van woonhuizen te onderscheiden aan het aantal deuropeningen. Woonhuizen hebben er een, winkels hebben er drie of meer naast elkaar. Binnen ligt nog een mooie, traditionele tegelvloer. Oorspronkelijk had het huis een *torto*-dak: een typisch Arubaanse dakconstructie. Het dakschild wordt gemaakt van repen cactushout waarop een bedje van leem wordt aangebracht. Om het waterdicht te maken wordt dat dakvlak gepleisterd. Ten tijde van de bouw was dit gebied nog rustig en agrarisch. De rooi (rivierbedding) aan de overzijde van dit huis voerde tijdens de regentijd overvloedig water aan en trad dan buiten zijn oevers – een weldaad voor de maïsplanten. Tegenwoordig ligt hier een van de drukste kruispunten van het eiland. De rooi is nu ingedamd en gekanaliseerd om het verkeer niet te hinderen.

ANNAKERK, NOORD

In 1776 stichtte de fiscaal (lekenpriester) Domingo Bernardino Silvestre de eerste Annakerk. Deze stond ongeveer op dezelfde plaats als de tegenwoordige, maar het was slechts een gebouwtje van leem met een strooien dak. In 1831 verving men het eenvoudige godshuisje door een stenen kerk. In 1885-1886 werd deze weer vervangen door een nieuw gebouw. Het huidige kerkgebouw bouwde men tussen 1914 en 1916.

Pastoor Stephanus van de Pavert maakte het ontwerp, maar hij liet zijn broer, de architect R.A. van de Pavert, de plannen verder uitwerken. Er zijn veel overeenkomsten met het ontwerp dat Van de Pavert maakte voor de Santa-Rosakerk op Curaçao.

Dit gebouw is een zaalkerk (zonder scheiding tussen middenschip en zijbeuken) met neoclassicistische en neoromaanse kenmerken. De kerk is grotendeels van breuksteen: de leden van de parochie droegen het materiaal voor de bouw letterlijk aan. De voorgevel heeft een vooruitspringende middenpartij met een halfrond eindigende kerkdeur. In het ‘spaarveld’ (het verdiepte gevelvlak) bevindt zich onder meer een roosvenster met een afbeelding van de patroonheilige van de kerk, de heilige Anna, met de Maagd Maria. Hierboven zit nog een licht met een afbeelding van de Tronende Christus. De zijgevels van de kerk hebben vier getrapte steunberen.

Voorbij de hoofdtoegang komt de bezoeker in de zware stenen onderbouw van de toren met aan drie zijden zeer hoge onderdoorgangen. Het gewelf van de zaalkerk heeft een open dakstoel met zestien in het zicht gelaten houten spanten. Een hoge gordelboog (loodrecht op de lengteas van de ruimte) scheidt schip van priesterkoor. De zijaltaren zijn toegewijd aan Maria (links) en Anna (rechts). Het neogotische eikenhouten retabel (de achterbouw van het hoofdaltaar) op het verhoogde koor werd in 1928 geplaatst. Het was een geschenk van de Sint-Antonius Abtkerk in Scheveningen. De huidige zijaltaren waren in oorsprong vleugelstukken van dit retabel. Op het altaarfront (predella) is de bijbelse Boom van Jesse verbeeld.

De figuratieve panelen van de communiebanken zijn bewaard gebleven; de centrale voorstelling van het Laatste Avondmaal vormt nu de voorzijde van het altaar. De glas-in-loodramen zijn vervaardigd door kunstatelier W. Derix, glasschilder en hofleverancier van ‘Z.H. den Paus’, en in 1932 aangebracht. Hein Derix maakte rond 1965 nog vier glas-in-loodramen voor de vensters in het westen van het schip. In het priesterkoor zijn aan de linkerzijde in rondvensters een aantal scènes te zien: Christus op het meer van Gennesareth en daarnaast afbeeldingen van Sint-Hilarius,

Sint-Innocentius III, Sint-Petrus en een dominicaner monnik. Aan de rechterzijde zijn in 2010 twee vensters ingevuld met glasvoorstellingen van de kunstenaar Alfredo Villa Mazo: de Heilige Familie en de Drie-eenheid. De drie hoge vensters aan de linkerzijde van het schip, tegen de koorzijde, hebben afbeeldingen van Sint-Agnes van Montepulciano, Sint-Rosa van Lima en Sint-Catherina van Siena. Die aan de rechterzijde hebben afbeeldingen van Sint-Pius V (een dominicaner paus), Sint-Hyacinthus en Sint-Petrus van Verona. Het rondvenster boven de linker zij-ingang heeft een afbeelding van de bisschop Sint-Adelbertus; dat aan de rechterzijde een afbeelding van de beroemde dominicaner monnik Sint-Thomas Aquinas, met in zijn hand de *Summa Theologicae, totius tri partita*. De vier recente vensters in het westen van het ongelede schip van de kerkruimte hebben afbeeldingen van de fiscalen die bij de Alto Vistakapel betrokken waren: aan de linkerzijde Miquel Alvarez (1750-1772) en Domingo Antonio Silvestre (1750); rechts zijn het Bernardus Silvestre (1772-1786) en Andreas Tromp (1786-1821). De rondvensters in de voorgevel tonen links en rechts respectievelijk Sint-Gregorius en de aartsengel Michael.

De kruisweg bevat veertien staties in olieverf op metalen platen. De voorstellingen zijn geschilderd door Joseph Müller te München in 1909. Op de twaalfde statie staat pater Thomas V. Sadelhoff, de bouwheer van de kerk, geheel links zelf afgebeeld.

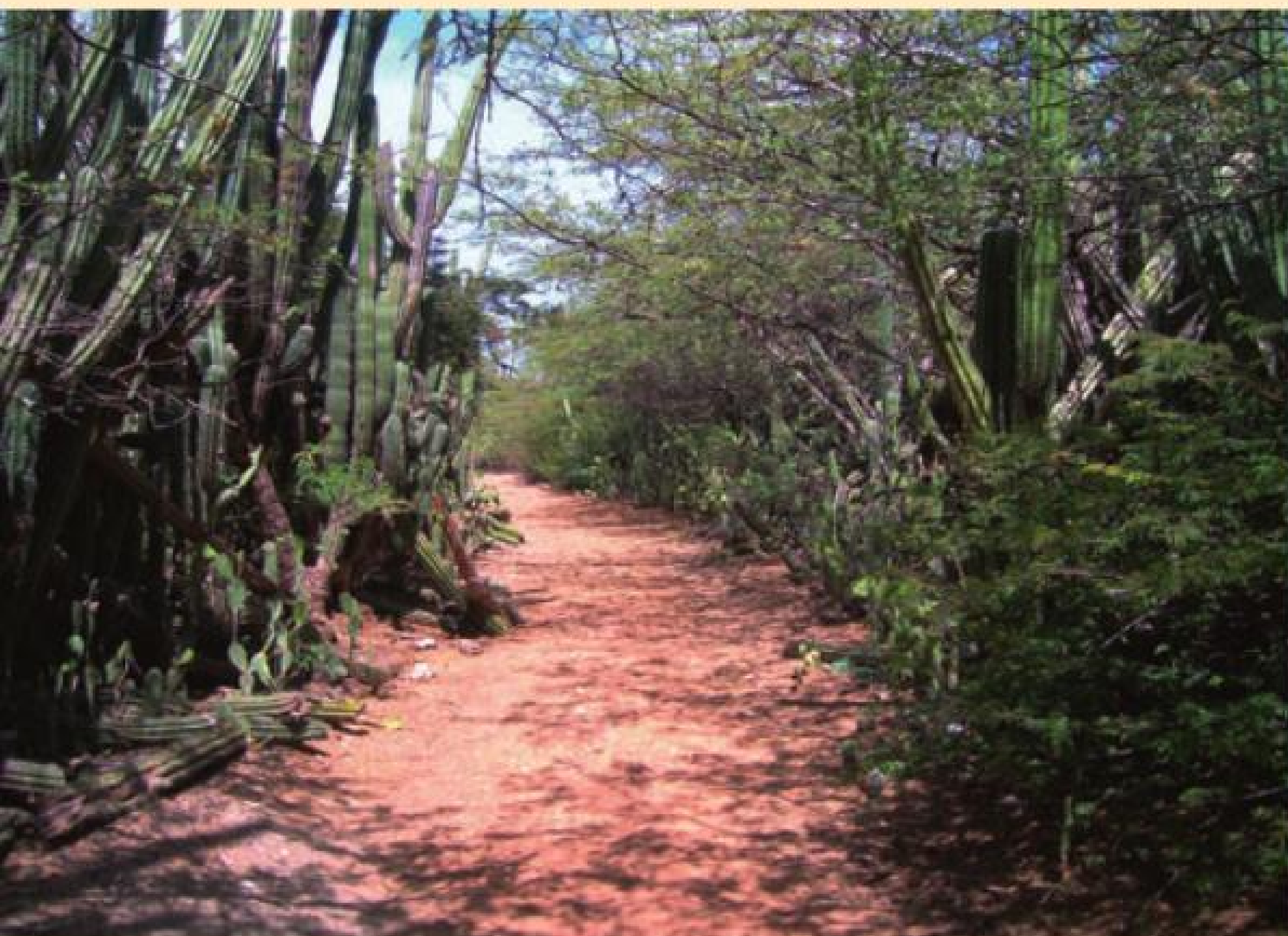
15

IMELDAHOF, NOORD

Het historische deel van het Imeldahof bestaat uit vier paviljoens voor weeskinderen (gebouwd tussen 1954 en 1956) en een klooster (uit 1958). Het complex behoort tot de fraaiste ontwerpen van de Dienst Openbare Werken van Aruba. De bouwtekeningen zijn gesigneerd door N. Schuit. De heer E. Ortiz was de uitvoerder bij de bouw en A.M. Sint Jago de toezichthoudend ambtenaar.
Halverwege de vorige eeuw trok de Katholieke Kerk zich het lot van verwaarloosde kinderen op Aruba sterk aan. In april 1951 vertrok pastoor Burgemeester van Oranjestad naar Nederland en verzocht moeder Imelda, moeder-overste van de Dominicanessenzusters van Bethanië, een voogdijgesticht op Aruba te vestigen. Moeder Imelda vertrok samen met haar assistente zuster Magdalena naar Aruba om dit op te zetten. Het geld voor de bouw werd ingezameld door de damesvereniging Unitas, de stichting Don Bosco voerde het beheer daarover.
Op 15 januari 1952 arriveerden de eerste zeven zusters. Op 4 januari 1954 begon de bouw van het kindertehuis. De vier paviljoens herbergden elk vijftien kinderen. De gebouwen zijn genoemd naar de vier Nederlandse prinsessen Beatrix, Irene, Margriet en Marijke. De zusters die in de paviljoens werkten, woonden daar dan ook. Zij verbleven er 24 uur per dag en sliepen tijdens hun dienst niet in het klooster. Er bestond hiervoor een roulatiesysteem.
In november 1958 was ook het klooster gereed. Vanaf 1970 kwamen ook leken in de leiding van het Imeldahof. Tegenwoordig werken er geen religieuzen meer. Ook behoort niet meer het hele gebouw tot het hedendaagse Imeldahof. Wat tegenwoordig met die naam wordt aangeduid, bevindt zich aan de westzijde van het kloostergebouw. Het voormalig klooster heet nu Cas pa Hubentud. Toen de nonnen hier nog woonden, was de tuin van het complex beplant met vele soorten fruitbomen en palmen.

HISTORISCHE LANDWEGGETJES

Een hanchi te Tanki Flip

Bijna zijn ze verdwenen: de *hanchi's* (gangetjes). Dit zijn traditionele, smalle landweggetjes waarover men zich vroeger lopend of op zijn ezeltje verplaatste. Deze *hanchi* is een restant dat bij toeval gespaard is gebleven.
De weggetjes liepen tussen de landerijen en erven door. Ook rivierbeddingen (rooien) fungeerden in de droge tijd als verkeerswegen. Aan weerszijden van deze historische verkeersaders plantte men hoge cactushagen. Op den duur raakten ze begroeid door klimplanten en struiken. Daardoor ontstonden schaduwtunnels. Ze vormden een uitgebreid verkeersnet over het eiland. Deze 'niemandslandjes' zijn in de loop van de tijd bij de aangrenzende landerijen getrokken. Elders werden de *hanchi*'s afgebroken voor de aanleg van autowegen.
De cactushagen werden ook als erfafscheidingen gebruikt. Ze voorkwamen dat loslopende geiten en ezels schade aanrichtten aan de gewassen op het land en het erf. Volgens oud Arubaans gebruik moet voor de aanplant van een haag vijf tot zeven dagen na volle maan een *cadushi* (kaarscactus) gekapt worden. Op de zesde dag worden de delen aan de onderzijde schuin afgesneden en de zevende dag worden ze in een greppel van een 25 centimeter diep geplaatst. Gegarandeerd dat de cactushaag dan in een keer aanslaat.
(Restanten van) historische landweggetjes zijn onder meer nog te vinden op Tanki Flip, Washington en Hato.